

Η ομιλία του Προκόπη Παυλόπουλου στην Ημερίδα με θέμα: «Το νομικό πνεύμα του Απόστολου Παύλου»

/ [Επικαιρότητα](#)

Ο πρώην Πρόεδρος της Δημοκρατίας, Ακαδημαϊκός και Επίτιμος Καθηγητής της Νομικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών κ. Προκόπιος Παυλόπουλος συμμετείχε στην Ημερίδα που συνδιοργάνωσαν η Ιερά Μητρόπολις Κορίνθου και ο Δικηγορικός Σύλλογος Κορίνθου με θέμα: «Το νομικό πνεύμα του Απόστολου Παύλου». Στην ομιλία του, με τίτλο : «Η ιστορική συμπόρευση της Χριστιανικής Διδασκαλίας με τα θεσμικά προτάγματα της Αντιπροσωπευτικής Δημοκρατίας στην πορεία εξέλιξης του Ευρωπαϊκού Νομικού Πολιτισμού».

Ο κ. Παυλόπουλος επισήμανε, μεταξύ άλλων, και τα εξής:

«Πρόλογος

Αποτελεί πλέον κοινό τόπο, στο πεδίο επιστημονικής έρευνας του Πολιτισμού υφ' όλες του τις διαστάσεις και προεκτάσεις, ότι ο τρίτος πυλώνας του Ευρωπαϊκού

Πολιτισμού -ύστερα, χρονικώς, από εκείνους της Αρχαίας Ελλάδας ως προς το Πνεύμα και την Ελευθερία και της Αρχαίας Ρώμης ως προς την δομή του Κράτους και του Νόμου- αναδείχθηκε εκείνος της Χριστιανικής Διδασκαλίας, οπωσδήποτε στο πλαίσιο της μετέπειτα εν γένει πολιτισμικής συνεισφοράς του Βυζαντίου.

Α. Αψευδής μάρτυρας το εμβληματικό τρίγωνο «Αθήνα, Ρώμη, Ιερουσαλήμ», για το οποίο γίνεται λόγος εκτενέστερα στην συνέχεια. Τούτο συνάγεται ακόμη και από το ίδιο το πρωτογενές Ευρωπαϊκό Δίκαιο, αν λάβει κανείς υπόψη του ότι στο Προοίμιο της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση -και μάλιστα στην αρχή του- ορίζεται, με όλες τις εντεύθεν ακόμη και αυστηρώς θεσμικές συνέπειες, ότι οι επικεφαλής των Κρατών-Μελών κατέληξαν στην υπογραφή της «εμπνεόμενοι από την πολιτιστική, την θρησκευτική και την ανθρωπιστική κληρονομιά της Ευρώπης...». Με άλλες λέξεις, κατά το ως άνω κείμενο η πολιτισμική και ανθρωπιστική κληρονομιά της Ευρώπης βρίσκεται στο ίδιο επίπεδο με την θρησκευτική κληρονομιά της, που δεν είναι άλλη από την Χριστιανική Διδασκαλία.

Β. Πέραν τούτων η Χριστιανική Διδασκαλία, ως τρίτος πυλώνας του Ευρωπαϊκού Πολιτισμού, συνδέεται αρρήκτως με τους δύο άλλους. Την σύνδεση αυτή αποδίδει εκφραστικά, φυσικά μεταξύ άλλων, η αμφίδρομη σχέση μεταξύ τους. Μία σχέση την οποία τεκμηριώνει ιστορικώς, και δη οιονεί αμαχήτως, το ότι ο μεν Χριστιανισμός και η, άκρως χαρακτηριστική για την πορεία του Ευρωπαϊκού Πολιτισμού, Πατερική Διδασκαλία του μπόρεσαν να αναδειχθούν, εν πολλοίς, επειδή βρήκαν διπλό πρόσφορο έδαφος: Πρώτον, το «έδαφος» της επικράτειας αρχικώς της Ρωμαϊκής και, μετέπειτα, της επιγόνου της, της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, καθώς και της θεσμικής κληρονομιάς τους, αφού αυτό διευκόλυνε την οργάνωση και λειτουργία της Χριστιανικής Εκκλησίας, κυρίως στις απαρχές της, και ευνόησε προδήλως και την κανονιστική άνθηση του Κανονικού Δικαίου ως μέσου ρυθμιστικής εμπέδωσης της εν γένει δομής της.

Και, δεύτερον, το «έδαφος» της Ελληνικής και της Λατινικής Γλώσσας, δοθέντος ότι μέσα από αυτές τις γλώσσες διαδόθηκε η Χριστιανική Διδασκαλία και διατυπώθηκε η Λειτουργία της Χριστιανικής Εκκλησίας. Όμως -και από την άλλη πλευρά- ήταν και οι φερτές ύλες του, εξαιρετικά «πλωτού» διανοητικώς, «ποταμού» της Χριστιανικής Διδασκαλίας, οι οποίες γονιμοποίησαν τις αρχέγονες και παλαίφατες πολιτισμικές παρακαταθήκες των πυλώνων του Αρχαίου Ελληνικού Πνεύματος και της θεσμικής κληρονομιάς της Αρχαίας Ρώμης, όπως συνάγεται ιδίως από τα εξής:

Ι. Από την απλή κοινωνική συνύπαρξη στην πραγματική Κοινωνία Προσώπων

Ως προς την οργάνωση της κοινωνίας, τόσο το Αρχαίο Ελληνικό Πνεύμα και η Άμεση Δημοκρατία που το στήριξε όσο και η θεσμική κληρονομιά της Αρχαίας Ρώμης- πρωτίστως δε η τελευταία- δηλαδή οι δύο πρώτοι πυλώνες του Ευρωπαϊκού Πολιτισμού, βασίσθηκαν στην απλή και δίχως ιδιαίτερη συναισθηματική σύνδεση κοινωνική συνύπαρξη. Ήτοι στην συμβίωση ανθρώπων, η οποία περιορίζεται στο ότι είναι αρκετό τα μέλη του κοινωνικού συνόλου να

συνυπάρχουν, σύμφωνα με τους κανόνες δικαίου τους οποίους οφείλουν να τηρούν, ανεξάρτητα από την ενδιάθετη τάση τους αναφορικά με τον «πλησίον». Ειδικώς ως προς την Αρχαία Ρώμη επισημαίνεται ότι παρά την μεγάλη πρόοδο των πολιτειακών δεδομένων της και την άνοδο του Νόμου και της «Res Publica» -ως βασικών στοιχείων της οργάνωσης και της υπό θεσμικές εγγυήσεις διαμόρφωσης των σχέσεων του κοινωνικού συνόλου- οι θεσπιζόμενοι για την ρύθμιση των σχέσεων αυτών κανόνες δικαίου επιβάλλονταν, και δη έως το τέλος της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας και την ολοκλήρωση της πορείας του Ρωμαϊκού Δικαίου, δίχως να ερευνάται, καθ' οιονδήποτε τρόπο, από τα αρμόδια κρατικά όργανα το αν και κατά πόσον οι αποδέκτες των ως άνω κανόνων δικαίου τους αποδέχονταν στοιχειωδώς ή ακόμη και αν τελούσαν σε γνώση του περιεχομένου τους και του σκοπού θέσπισής τους.

A. Πέρα από το κανονιστικώς «δέον»

Ο Χριστιανισμός και η Διδασκαλία του -με αιχμή του δόρατος τα Ευαγγέλια, κυρίως δε την επί του Όρους Ομιλία και την εντεύθεν Πατερική Διδασκαλία- υπερέβη, κατά πολύ, αυτά τα όρια της απλής εκπλήρωσης «θεσμικού καθήκοντος». Και τούτο, διότι στον στοιχειώδη σεβασμό των επιταγών του Νόμου προσέθεσαν το αξίωμα ότι σε μία πραγματική κοινωνία ανθρώπων δεν αρκεί η συμπεριφορά που υπηρετεί μόνο το θεσμικό αυτό όριο. Ο Άνθρωπος, ως άτομο και ως μέλος του κοινωνικού συνόλου, οφείλει, κατά τον προορισμό του, να συμπεριφέρεται προς τον «πλησίον» και πέραν του θεσμικώς «δέοντος». Άρα, να συμπεριφέρεται και με την ενδιάθετη βούληση ότι συμπαρίσταται σε αυτόν ακόμη και πέραν των όσων επιτάσσει ο κανόνας δικαίου για την εκπλήρωση της υποχρέωσης Αλληλεγγύης, με αυθεντικό δείκτη πορείας την συνείδησή του και το αντίστοιχο πιστεύω του εν σχέσει με τον τελικό προορισμό του.

1. Οι Ευαγγελικές περικοπές

Εμβληματικές, κυριολεκτικώς, περικοπές των Ευαγγελίων καθιστούν απολύτως σαφή αυτή την σημαντική διαφοροποίηση - εξέλιξη της Χριστιανικής Διδασκαλίας έναντι της Αρχαίας Ελλάδας και της Αρχαίας Ρώμης, ως προς τις θεμελιώδεις συνισταμένες του πλαισίου σεβασμού του Κανόνα Δικαίου.

α) Έτσι, π.χ., όταν ο Χριστός είπε για τον νόμο (Ματθ. 5, 17) «οὐκ ἤλθον καταλῦσαι, ἀλλὰ πληρῶσαι.», δεν αναφερόταν σε μιαν απλή προσθήκη στον Μωσαϊκό Νόμο. Εννοούσε την ουσιαστική μεταβολή του έως τότε τρόπου σεβασμού του, υπό την έννοια ότι δεν αρκούσε, για την γνήσια Χριστιανική Ηθική, η τυπική εφαρμογή του. Η Ηθική αυτή προϋπέθετε, εφεξής, και την συνειδητή υιοθέτηση του πνεύματος του Κανόνα Δικαίου, ως οδηγού της ενδιάθετης προσωπικής συμπεριφοράς. Μέσα σε αυτό το ηθικό πλαίσιο η νομιμοποίηση του Κανόνα Δικαίου από την πλευρά του αποδέκτη του δεν εξαρτάται μόνον από την πηγή, θεσμική και πολιτική, της προέλευσής του. Αλλά και από τον βαθμό της συμβατότητάς του με θεμελιώδεις αρχές και αξίες της Χριστιανικής Διδασκαλίας, όπως είναι κυρίως εκείνες της Αγάπης και της κορύφωσής της, της Αλληλεγγύης,

όπως παρατηρείται εκτενέστερα στην συνέχεια.

β) Το συμπέρασμα τούτο προκύπτει αβιάστως και εκ του ότι ο Χριστός είχε αντιδιαστείλει, ευκρινέστατα, τον τρόπο εφαρμογής του Κανόνα Δικαίου εκ μέρους των Γραμματέων και των Φαρισαίων -ήτοι την τυπική και, άρα, κατά βάθος υποκριτική υπακοή στα κανονιστικώς ισχύοντα -από εκείνον που η, εκ των Ευαγγελίων μέλλουσα να προκύψει, Χριστιανική Διδασκαλία υιοθετεί. Τι άλλο, άραγε, σημαίνει η προτροπή του Χριστού στους Μαθητές του (Ματθ. 5, 20) να είναι « ή δικαιοσύνη υμῶν πλεῖον τῶν γραμματέων καὶ Φαρισαίων»; Καθώς επίσης τι άλλο σημαίνουν και οι πολυάριθμες αναφορές του Ευαγγελίου, όταν αποδίδουν αντίστοιχες ρήσεις του Χριστού, που προτρέπουν τους «έχοντες» και «κατέχοντες» να μοιράζονται τα αγαθά τους κυρίως με τους ενδεείς, πέρα και έξω από κάθε νομική υποχρέωση και επιβολή;

2. Η Χριστιανική υπέρβαση της έννοιας του απλού κοινωνικού συνόλου

Είναι δε αυτή η συνειδητή μετατροπή του γράμματος του Κανόνα Δικαίου σε πνεύμα, το οποίο οφείλει να υιοθετήσει ο Άνθρωπος, που επιτρέπει, περαιτέρω, και την δημιουργία πραγματικής Κοινωνίας Προσώπων. Τούτο καθίσταται εφικτό ιδίως μέσω του ότι η κατά συνείδηση εφαρμογή του Κανόνα Δικαίου οδηγεί στο «ιερό» της Αγάπης. Ήτοι αρχικώς της απλής Αγάπης προς τον «πλησίον», κατά το «ἀγαπᾶτε ἀλλήλους» (Ιωάν.13, 34). Και στην συνέχεια, αλλά και εξελικτικώς, στον υπέρτατο κανόνα: «Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν» (Ματθ. 22, 39).

α) Το περιεχόμενο αυτού του κανόνα, εντός του οποίου η διάκριση μεταξύ νομικώς και ηθικώς επιβεβλημένου εξαϋλώνεται, παρακινεί τον Άνθρωπο να υπερβεί κάθε ατομικό όριο για να οδηγηθεί στον υπέρτατο -οριακό, για να είμαστε απολύτως ειλικρινείς, με ανθρώπινα δεδομένα- βαθμό της Αγάπης. Ήτοι στην ολοκληρωμένη ταύτιση του καθενός με τον «πλησίον», άρα στην πορεία προς την δημιουργία μίας κοινωνίας αυθεντικής, επίσης στον υπέρτατο βαθμό, Αλληλεγγύης. Τούτο οφείλεται στο ότι, πάντα κατά την Χριστιανική Διδασκαλία, η ολοκληρωμένη μετάβαση από την απλή κοινωνική συνύπαρξη στην Κοινωνία Προσώπων που οραματίζεται δεν είναι νοητή, παρά μόνον όταν η Αγάπη μετουσιώνεται, στην πράξη, σε αυθεντική Αλληλεγγύη.

β) Ως ύμνο, λοιπόν, προς αυτή την ατέρμονη πορεία από την Αγάπη στην Αλληλεγγύη και, επέκεινα, προς την γνήσια Κοινωνία Προσώπων πρέπει να εκλάβει κανείς την Βιβλική -και κατά πνευματική υιοθεσία Χριστιανική- εντολή, που συχνά συναντάμε στο πλαίσιο της Θείας Λειτουργίας: «Δικαιοσύνην μάθετε, οί ένοικοῦντες ἐπὶ τῆς γῆς» (Ησαΐας, κστ'). Όπου, βεβαίως, η Δικαιοσύνη νοείται, όπως θα επεξηγηθεί πιο κάτω, κατ' εξοχήν υπό την αναλογική της έννοια. Έννοια η οποία καλεί τα μέλη του κοινωνικού συνόλου να αποδίδουν σε καθένα αυτό που του αναλογεί όχι μόνο σύμφωνα με τις νομικές υποχρεώσεις του ή, ακόμη, και σύμφωνα με την κοινωνική ή οικονομική του κατάσταση. Αλλά, κυρίως, σύμφωνα με αυτό που του επιτρέπει να εκπληρώσει, υπό όρους ουσιαστικής Ισότητας, τον επί γης προορισμό του, ως εικόνα και ομοίωση του Δημιουργού του.

B. Η Κοινωνία Προσώπων

Κατά λογική ακολουθία, ο Χριστιανισμός και η Διδασκαλία του στην βάση των Ευαγγελίων δεν αρκούνται στην απλή κοινωνική συνύπαρξη, όσο και αν αυτή είναι απολύτως σύμφωνη με όσα προβλέπουν οι κανόνες δικαίου, οι οποίοι ρυθμίζουν δικαϊκώς τις κοινωνικές και οικονομικές σχέσεις. Πολύ πέραν αυτού φιλοδοξούν να οργανώσουν μία Κοινωνία Προσώπων που αντιστοιχεί σε μία πραγματική Κοινωνία Ανθρώπων. Σε τέτοιο μάλιστα βαθμό ώστε, αν χρειασθεί, τα μέλη της ακόμη και να υπερακοντίσουν, ενόψει των βασικών αρχών της Χριστιανικής Διδασκαλίας, τα κελεύσματα του Νόμου, πάντοτε βεβαίως προς την κατεύθυνση ενίσχυσής τους κατά τον οιονεί φυσικό θεσμικό προορισμό του Νόμου. Όχι όμως και εις βάρος του Νόμου, ήτοι κατά παράβασή του -πλην ακραίων και εξαιρετικών περιπτώσεων, όπου η κρατική νομική επιταγή αντιτίθεται στον σκληρό πυρήνα του Ανθρωπισμού και, άρα, υπερβαίνει κάθε όριο οιασδήποτε στοιχειώδους δημοκρατικής του νομιμοποίησης -αφού στο πεδίο της Χριστιανικής Διδασκαλίας ισχύει πάντοτε η προτροπή του Χριστού (Ματθ.22,21): «Ἄποδοτε τὰ Καίσαρος Καίσαρι καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ τῷ Θεῷ».

1. Η Χριστιανική Διδασκαλία και οι ρίζες της Αρχαίας Ελληνικής και Ρωμαϊκής Γραμματείας

Και κάπου εδώ η Χριστιανική Διδασκαλία, στον χώρο των καταβολών του Ευρωπαϊκού Πολιτισμού, παίρνει την σκυτάλη -λαμβανομένης, οπωσδήποτε, υπόψη της ιδιαιτερότητας που δημιουργούσαν οι συνθήκες, υπό τις οποίες καθένας τους εξέφρασε την προοπτική υπέρβασης του ανθρώπινου νόμου- π.χ. από:

α) Τον Προμηθέα του Αισχύλου. Τον «Προμηθέα Δεσμώτη», διότι παραβίασε εσκεμμένα -προκειμένου να εκπληρώσει την αποστολή, που κατά την συνείδησή του του αναλογούσε- την εντολή του Δία, για να συντρέξει τον «πλησίον», τον Άνθρωπο: «Ἐγὼ δὲ ταῦτα πάντ' ἠπιστάμην· ἐκὼν ἤμαρτον, οὐκ ἄρνήσομαι· θνητοῖς ἀρήγων .» (Αισχύλου, Προμηθεὺς Δεσμώτης, 265-267). Και από την Αντιγόνη η οποία, παρά την βαρύτατη ποινή που επισείει ο Κρέων, αρνείται να υπακούσει στους κανόνες του, θεωρώντας κατά συνείδηση ότι δεν έχει το δικαίωμα να παραβεί τα «ἄγραπτα κάσφαλή θεῶν νόμιμα» (Σοφοκλέους, Αντιγόνη,

454- 455). Αξίζει να θυμόμαστε -δεν αποτελεί τούτο λεπτομέρεια, κάθε άλλο- ότι ο Αισχύλος, όπως έχει ήδη επισημανθεί, υπήρξε και πολεμιστής. Πολεμιστής, τότε που η Αρχαία Αθήνα υπερασπιζόταν το Ελληνικό Πνεύμα έναντι των Μήδων, στον Μαραθώνα και στην Σαλαμίνα.

β) Τα κείμενα του Κικέρωνος και του Σενέκα, το έργο των οποίων φαίνεται να είχε πάρει, εν προκειμένω, σαφείς αποστάσεις από την κλασική, για τα δεδομένα της Ρώμης, θεώρηση του Δικαίου και του Κανόνα Δικαίου κατά το Ρωμαϊκό Δίκαιο. Ιδίως δε από τα κείμενα του Κικέρωνος ο οποίος, επηρεασμένος από τον Θεόφραστο και τους Στωικούς, επεξεργάσθηκε την έννοια της «Οικειώσεως». Ότι, δηλαδή, εκ φύσεως είμαστε συνδεδεμένοι και ενωμένοι σε μια Κοινωνία Πολιτών («De Finibus Bonorum et Malorum», 3.66). Αυτή η παρατήρηση επιβεβαιώνει, σε πολύ μεγάλο βαθμό, και την επιρροή την οποία άσκησε στον Κικέρωνα η επαφή του με την φιλοσοφική σκέψη της Αρχαίας Ελλάδας, κατ' εξοχήν δε με την Στωική Φιλοσοφία.

2. Η «Οικειώσις»

Εδώ αναδεικνύεται ευκρινώς η όσμωση της Χριστιανικής Αλληλεγγύης με έννοιες, οι οποίες διαμορφώθηκαν σε προγενέστερα φιλοσοφικά στάδια -και ιδίως κατά την περίοδο της κυριαρχίας της φιλοσοφικής σκέψης στην Αρχαία Ελλάδα- όπως είναι και η έννοια της «Οικειώσεως».

α) Πρέπει να επισημανθεί ότι κατά την έννοια της «Οικειώσεως» -έννοια στην οποία εμβάθυνε, μεταξύ άλλων, κυρίως ο Θεόφραστος, ο άλλοτε μαθητής του Πλάτωνος και μετέπειτα διάδοχος του Αριστοτέλους στο Λύκειο και στην Περιπατητική Σχολή- υπάρχει ένας φυσικός δεσμός που ενώνει τους ανθρώπους μεταξύ τους, τον ένα με τον άλλο και όλους μαζί. Ένας δεσμός Αλληλεγγύης, ο οποίος δεν τίθεται στην υπηρεσία κάποιου ανώτερου κοινού σκοπού, ούτε για την σύναψη κάποιου «συμβολαίου» ή για την υποστήριξη κοινών αντιλήψεων και πεποιθήσεων. Αλλά καθίσταται αναγκαίος λόγω της ενότητας και οικουμενικότητας των σκοπών της ζωής, της αξίας του Ανθρώπου ως αυτοσκοπού, εν τέλει δε της ίδιας της Ανθρωπότητας ως μίας μεγάλης οικογένειας με διευρυμένα γεωγραφικά όρια.

β) Ας σημειωθεί, για την πληρότητα της ανάλυσης, ότι τα όσα υποστήριξε ο Θεόφραστος ως προς την κατά τ' ανωτέρω έννοια της «Οικειώσεως» εντοπίζονται, κατά μεγάλο μέρος, στο κορυφαίο των έργων του, τους «Χαρακτήρες», όπου περιγράφει τα εσωτερικά και ψυχικά γνωρίσματα των ανθρώπων ανάλογα με το ήθος τους, πάνω στην βάση τριάντα διαφορετικών χαρακτήρων. Και εδώ πρέπει να γίνει η ακόλουθη διευκρίνιση -σύμφωνα με ασφαλείς ιστορικές πηγές- αναφορικά με το έργο του αυτό: Οι «Χαρακτήρες» δεν έχουν γραφεί από τον Θεόφραστο ταυτοχρόνως, αλλά σταδιακώς, σε μία χρονική περίοδο που ανάγεται λίγο πριν και λίγο μετά το 317 π.Χ. Και σε ό,τι αφορά την τελική σύνθεσή τους είναι μάλλον βέβαιο, όπως προκύπτει από αυτό τούτο το περιεχόμενό τους, πως ο Θεόφραστος επηρεάσθηκε, πολλαπλώς, από το έργο του

δασκάλου του, του Αριστοτέλους, στα «Ηθικά Νικομάχεια», στα «Ηθικά Ευδήμεια» και στα «Μεγάλα Ηθικά». Το πόσο η ηθική φιλοσοφική αυτή προσέγγιση βρίσκεται κοντά -φυσικά ως μακρινός πρόδρομος, με βάση την χρονική απόσταση αιώνων- στην Χριστιανική Διδασκαλία, και ιδίως κοντά στην Διδασκαλία των Μεγάλων Πατέρων της Εκκλησίας, προκύπτει από τις συγγραφές του κατ' εξοχήν «Αριστοτελικού» μεταξύ των Πατέρων τούτων, ήτοι του Ιωάννη Δαμασκηνού.

II. Η συμπόρευση της Αντιπροσωπευτικής Δημοκρατίας με βασικές αρχές της Χριστιανικής Διδασκαλίας

Την καθιέρωση της Χριστιανικής Διδασκαλίας ως τρίτου πυλώνα του Ευρωπαϊκού Πολιτισμού διευκόλυνε, τα μέγιστα, το γεγονός ότι στην διαδρομή προς την εμπέδωσή της η Αντιπροσωπευτική Δημοκρατία βρήκε έναν, *prima facie* απροσδόκητο, σύμμαχο: Την Χριστιανική Διδασκαλία, μέσω θεμελιωδών αρχών και αξιών της, κατ' εξοχήν δε μέσω της Ελευθερίας, έστω και αν αυτή, στο συγκεκριμένο θρησκευτικό πεδίο, ξεκινά από εντελώς διαφορετική αφετηρία. Δηλαδή αφετηρία που απέχει ουσιωδώς από την θεσμική και πολιτική σύλληψη της Ελευθερίας, την οποία υπηρετεί η Αντιπροσωπευτική Δημοκρατία. Πέραν τούτου, όπως εξηγείται στην συνέχεια, η Χριστιανική Διδασκαλία είναι εκ φύσεως εξοικειωμένη και με την έννοια της Αντιπροσώπησης, η οποία συνιστά θεμελιώδη αντηρίδα της Αντιπροσωπευτικής Δημοκρατίας. Υπό τα ως άνω, λοιπόν, δεδομένα, και αν ακόμη γίνει δεκτό -και πρέπει, για λόγους ιστορικούς και θεσμικούς, να γίνει δεκτό- ότι οι ευθείες θρησκευτικές προεκτάσεις της πορείας εμπέδωσης της Αντιπροσωπευτικής Δημοκρατίας είναι από ασθενείς έως ανύπαρκτες, θα ήταν μάλλον αυθαίρετο, πάλι από ιστορική και πολιτική έποψη, να υποβαθμισθεί και, πολύ περισσότερο να αγνοηθεί, η σημασία της οιονεί αγαστής συμπόρευσης της Αντιπροσωπευτικής Δημοκρατίας με τις αρχές της Χριστιανικής Διδασκαλίας. Υπό την έννοια ότι από την μία πλευρά η Χριστιανική Διδασκαλία δεν βρήκε -το αντίθετο μάλιστα- στην Αντιπροσωπευτική Δημοκρατία μία μορφή πολιτειακής οργάνωσης «εχθρική» προς τις βασικές της αρχές. Και, από την άλλη πλευρά, η Αντιπροσωπευτική Δημοκρατία, έχοντας στο θεσμικό και πολιτικό της οπλοστάσιο ως εμβληματικό μέσο ανάπτυξης της προσωπικότητας του Ανθρώπου και την απόλυτη Θρησκευτική Ελευθερία, δεν χρειάστηκε να αντιμετωπίσει την Χριστιανική Διδασκαλία ως ένα είδος «εσωτερικού εχθρού». Όπως αντιθέτως, λοιπόν, συμπορεύθηκε με αυτήν για την υπεράσπιση των θεσμών τόσο της Ελευθερίας όσο και της Αντιπροσώπησης.

A. Η Ελευθερία, ως μορφή κοινού τόπου μεταξύ της Χριστιανικής Διδασκαλίας και της Αντιπροσωπευτικής Δημοκρατίας

Αν, όπως γίνεται καθολικώς δεκτό, η Αντιπροσωπευτική Δημοκρατία νοείται πρωτίστως ως οιονεί ιδανικό θεσμικό αμάλγαμα εγγύησης της Ελευθερίας, η Χριστιανική Διδασκαλία, από την πλευρά της, συμπεριλαμβάνει με έμφαση την Ελευθερία στον θρησκευτικό αξιακό της κώδικα, υπό τις ακόλουθες διευκρινίσεις:

1. Οι περί Ελευθερίας μαρτυρίες των Ευαγγελίων

Κατ' αρχάς, η ιστορική έρευνα αποδεικνύει, με αμάχητα τεκμήρια, ότι η Χριστιανική Θρησκεία ξεπήδησε και μπόρεσε να επιβιώσει, στα πρώτα βήματα των πιστών της, μέσω της διεκδίκησης της Θρησκευτικής Ελευθερίας και της αντίστοιχης άμυνας απέναντι στους απηνείς διωγμούς πολλών ύστερων Ρωμαίων Αυτοκρατόρων. Κατά τους διωγμούς αυτούς οι πρώτοι Χριστιανοί έδειξαν την πρωτοφανή, για τα δεδομένα της εποχής, αφοσίωσή τους στα θρησκευτικά τους «πιστεύω» αλλά και την απaráμιλλη αντοχή τους έναντι των βάρβαρων μεθόδων των διωκτών τους. Γεγονός το οποίο τους επέτρεψε να καταδείξουν τον απάνθρωπο χαρακτήρα των διωγμών και να κερδίσουν, έτσι, έδαφος σε ό,τι αφορά την προσέλκυση νέων πιστών, σε μια εποχή όπου η ραγδαία παρακμή της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας οδηγούσε, με εξίσου ραγδαίους ρυθμούς, στην πλήρη απαξίωση ακόμη και των στοιχειωδών θεμελιωδών αρχών υπέρ του Ανθρώπου.

α) Με άλλες λέξεις, οι πρώτοι Χριστιανοί έδωσαν «αγώνα ζωής και πίστεως» έναντι των παντοδύναμων διωκτών τους, διεκδικώντας την ελευθερία της θρησκευτικής επιλογής και διακηρύσσοντας, *urbī et orbī*, ότι οι θρησκευτικές τους πεποιθήσεις κάθε άλλο παρά αντιτάσσονταν στους βασικούς κανόνες οργάνωσης και λειτουργίας της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, ιδίως δε στους κανόνες σχετικά με την επικράτηση της αυθεντικής «*Res Publica*». Και τούτο, κυρίως γιατί η ευκρινής απάντηση των πρώτων Χριστιανών στον «*Ηγεμόνα*», ως προς τις σχέσεις τους με την «*Ρωμαίων Πολιτεία*», συμπυκνωνόταν στην προαναφερθείσα ρήση του Χριστού, απευθυνόμενη προς τον εσμό των Φαρισαίων: «*Ἄπόδοτε τὰ Καίσαρος τῷ Καίσαρι καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ τῷ Θεῷ*» (*Ματθ. 22, 21*). Καθώς διευκρινίσθηκε αμέσως πιο πάνω, η στάση αυτή των πρώτων Χριστιανών κατέδειξε ιστορικώς ότι οι άνευ αιτίας διώξεις όχι μόνο δεν εκμηδένισαν -όπως ήταν η πρόθεση των Ρωμαίων διοικούντων- την πορεία του Χριστιανισμού αλλά, όλως αντιθέτως, ενίσχυσαν το ρεύμα του και την συμπάθεια προς τους πιστούς του, ακόμη και στο πλαίσιο των κύκλων Ρωμαίων αξιωματούχων εντός και εκτός Ρώμης.

β) Άλλωστε, η ίδια η διδασκαλία του Χριστού, όπως έχει καταγραφεί στα Ευαγγέλια, υπονοεί -ή και διακηρύσσει ευθέως- την Ελευθερία, και μάλιστα υπό διάφορες, πλην όμως συμπληρωματικές μεταξύ τους, εκδοχές. Έτσι π.χ.:

β1) Στο κατά Ιωάννην Ευαγγέλιο (8, 32) καταγράφεται η ρήση του Χριστού σχετικά με το θεμελιώδες πρόταγμα της Ελευθερίας και την σύνδεσή της με την αναζήτηση της Γνώσης και της Αλήθειας: «*Γνώσεσθε τήν ἀλήθειαν, καὶ ἡ ἀλήθεια ἐλευθερώσει ὑμᾶς*». Και ναι μεν ο Χριστός δεν έδωσε -φυσικά έν πλήρει συνειδήσει των παγίδων της σχετικότητας- απάντηση στο ερώτημα του Ποντίου Πιλάτου «*τί ἐστίν ἀλήθεια*» (*Ιωάν. 18,38*). Πλην όμως, και μόνο το γεγονός ότι θεωρεί πως η αναζήτηση της Αλήθειας οδηγεί στην απελευθέρωση του Ανθρώπου, και συγκεκριμένα στην απελευθέρωση από τις διαβρωτικές για την αξία του δοξασίες και προκαταλήψεις, αναδεικνύει το πόσο η Χριστιανική Διδασκαλία βασίζεται στην Ελευθερία ως μέσο ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας. Και στο σημείο

αυτό η Χριστιανική Διδασκαλία συναντά, κατά κάποιο τρόπο, το Αρχαίο Ελληνικό Πνεύμα, το Ελεύθερο Πνεύμα της αμφισβήτησης της κατεστημένης γνώσης, το Πνεύμα της διαρκούς αναζήτησης της Αλήθειας και της, μέσω αυτής της αναζήτησης, θεμελίωσης της «Σοφίας», ήτοι της Επιστήμης.

β2) Στο κατά Μάρκον Ευαγγέλιο (8, 34), ο Χριστός διακηρύσσει: «Ὅστις θέλει ὀπίσω μου ἔλθειν, ἀπαρνησάσθω ἑαυτὸν, καὶ ἀράτω τὸν σταυρὸν αὐτοῦ, καὶ ἀκολουθείτω μοι». Και μόνον η ρήση αυτή, και μάλιστα ως μία από τις βάσεις της Χριστιανικής Διδασκαλίας, αποδεικνύει ότι η Χριστιανική Θρησκεία, εκ καταγωγής, κινείται, έναντι των μελλοντικών πιστών, στον αντίποδα του προσηλυτισμού και, πολύ περισσότερο, του καταναγκασμού. Και τούτο γιατί το «ὅστις θέλει» σημαίνει, υφ' οιασδήποτε ερμηνευτική εκδοχή, ευρεία ελευθερία επιλογής θρησκευτικής κατεύθυνσης: Ο Χριστός θέτει ως βάση της ένταξης των πιστών στην χορεία των Χριστιανών την ελεύθερη θέλησή τους να το πράξουν, άρα την ελεύθερη δυνατότητά τους να διαλογισθούν και να επιλέξουν, υποδεικνύοντας, επιπροσθέτως, τα μέσα που διευκολύνουν μία τέτοια συνοδοιπορία.

2. Η ιδιομορφία της Χριστιανικής Διδασκαλίας

Η κατά τ' ανωτέρω ευθεία σύνδεση της Χριστιανικής Διδασκαλίας με την Ελευθερία, υφ' όλες τις επιμέρους εκφάνσεις της, φέρνει στο φως και την μεγάλη διαφορά της Χριστιανικής Θρησκείας με άλλες μονοθεϊστικές Θρησκείες, κατ' εξοχήν δε με εκείνη του Ισλάμ -με μεγαλύτερες ή μικρότερες διακυμάνσεις, ανάλογα με τις κατά περίπτωση εκδοχές του- όπου κυριαρχεί ο άμεσος ή ο έμμεσος καταναγκασμός υποταγής στα κελεύσματά του.

α) Σε αυτό το θρησκευτικό πεδίο η ελευθερία επιλογής θρησκευτικού προσανατολισμού απουσιάζει επιδεικτικώς και, μεταξύ άλλων συνεπειών, η αναζήτηση της αλήθειας αντικαθίσταται, σχεδόν σε απόλυτο βαθμό, από την άνευ όρων υποταγή στα κελεύσματα -κυρίως μέσω της διδασκαλίας των «προφητών»- του ενός και μοναδικού θεού. Α fortiori, όταν το Ισλάμ προσλαμβάνει -σύνηθες φαινόμενο εκεί όπου επικρατεί γενικώς- και πολιτικές διαστάσεις ως προς την αντίστοιχη κρατική οργάνωση, τότε αυτή η εγγενής έλλειψη Ελευθερίας μετατρέπεται και σε αποπνικτική συρρίκνωση ή και εξαφάνισή της κατά την άσκηση πλειάδας συναφών θεμελιωδών δικαιωμάτων.

β) Έτσι εξηγείται ευχερώς και η αδυναμία των πιστών του Ισλάμ -ιδίως δε των εκφραστών του σιιτικού και του σουνιτικού φονταμενταλισμού- από την μία πλευρά να εφαρμόσουν επαρκώς τους θεσμούς της Αντιπροσωπευτικής Δημοκρατίας στα Κράτη εκείνα, όπου επικρατεί το θρήσκευμα αυτό. Και από την άλλη πλευρά -τουλάχιστον σε πολλές και εναργώς ορατές, κυρίως στην εποχή μας, περιπτώσεις -να συμμορφωθούν προς τις θεσμικές και πολιτικές επιταγές της Αντιπροσωπευτικής Δημοκρατίας, ακόμη και όταν διαβιώνουν σε Κράτη οργανωμένα σύμφωνα με τις πολιτειακές της βάσεις. Το αντίθετο μάλιστα, οι πιστοί αυτοί συχνά επιδίδονται σε διώξεις εναντίον αλλοθρήσκων, οι οποίες

φθάνουν στα όρια της βαρβαρότητας και, συνακόλουθα, αντιτίθενται σε κάθε έννοια Ανθρωπισμού. Και το πιο επικίνδυνο είναι ότι την στάση αυτή υιοθετούν όχι μόνον εντός του κρατικού πλαισίου, στο οποίο ανήκουν, αλλά και όταν διαβιούν σε άλλα Κράτη, περιφρονώντας τις στοιχειώδεις αρχές της Ελευθερίας και της Δημοκρατίας που ισχύουν σε αυτά. Βεβαίως πρέπει να διευκρινισθεί ότι μία τέτοια αδιανόητη, για την σύγχρονη Δημοκρατία, συμπεριφορά δεν αφορά όλους εκείνους οι οποίοι ασπάζονται τις αρχές του Ισλάμ, αλλά πρωτίστως τους εκφραστές του ισλαμικού φονταμενταλισμού, σιιτικού ή σουνιτικού κατά τ' ανωτέρω.

B. Η Αντιπροσώπευση ως κοινό σημείο της Χριστιανικής Διδασκαλίας και της Αντιπροσωπευτικής Δημοκρατίας

Εκτός από την Ελευθερία, την συμπόρευση της Αντιπροσωπευτικής Δημοκρατίας με την Χριστιανική Διδασκαλία -και, επέκεινα, με τον Χριστιανισμό εν γένει, υφ' όλες του τις δογματικές εκδοχές, από την Ορθοδοξία και τον Καθολικισμό έως τον Προτεσταντισμό, εν συνόλω- διευκόλυνε και το γεγονός ότι η Διδασκαλία αυτή είναι επαρκώς εξοικειωμένη και με την έννοια της Αντιπροσώπευσης, αντίθετα προς άλλες μονοθεϊστικές θρησκείες, με κυριότερο παράδειγμα και πάλι εκείνο του Ισλάμ.

1. Η «ομολογία» του Χριστού

Μία σειρά από ρήσεις του Χριστού, όπως καταγράφονται στο κατά Ιωάννην Ευαγγέλιο (14, 1-14), αρκούν για να καταδείξουν ότι ο ίδιος ο Χριστός, ως «Υἱὸς τοῦ Θεοῦ», αναγνωρίζει εαυτόν και ως αντιπρόσωπο του Θεού επί γης.

α) Για παράδειγμα: «Ἐγὼ εἶμι ἡ ὁδὸς καὶ ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ζωὴ· οὐδεὶς ἔρχεται πρὸς τὸν πατέρα εἰ μὴ δι' ἐμοῦ», «εἰ ἐγνώκετέ με, καὶ τὸν πατέρα μου ἐγνώκετε ἄν», «ὁ ἔωρακώς ἐμὲ ἔώρακε τὸν πατέρα», «ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοὶ ἐστι», «τὰ ρήματα ἃ ἐγὼ λαλῶ ὑμῖν, ἀπ' ἐμαυτοῦ οὐ λαλῶ· ὁ δὲ πατὴρ ὁ ἐν ἐμοὶ μένων αὐτὸς ποιεῖ τὰ ἔργα». Τις ρήσεις αυτές συμπυκνώνει, ως θέσεις πίστεως πλέον, το «Σύμβολον της Πίστεως», ιδίως στο μέτρο που οριοθετεί την υπόσταση του Χριστού ως μέρους της Αγίας Τριάδος. Κατ' εξοχήν δε όταν εξαγγέλλει την πίστη στον «Υἱὸν τοῦ Θεοῦ τὸν μονογενῆ», «τὸν δι' ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν κατελθόντα ἐκ τῶν οὐρανῶν καὶ σαρκωθέντα ἐκ Πνεύματος Ἁγίου καὶ Μαρίας τῆς Παρθένου καὶ ἐνανθρωπήσαντα», τον «ἀνελθόντα εἰς τοὺς οὐρανοὺς καὶ καθεζόμενον ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρὸς».

β) Οι προμνημονευόμενες περικοπές των Ευαγγελίων, όπως αναπτύχθηκαν και εξειδικεύθηκαν στην συνέχεια από την Χριστιανική Διδασκαλία, αποδεικνύουν emphaticώς ότι κατά την Διδασκαλία αυτή ο Χριστός ήλθε στην γη ως εκπρόσωπος και αντιπρόσωπος του Θεού «διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν».

β1) Όταν, λοιπόν, εμφανίσθηκε και εμπεδώθηκε η Αντιπροσωπευτική Δημοκρατία - η οποία, από πλευράς οργανωτικής, είναι πρωτίστως πολίτευμα που λειτουργεί υπό όρους αντιπροσώπευσης- η Χριστιανική Διδασκαλία είχε προ πολλού ολοκληρωθεί και στην βάση των ως άνω ευαγγελικών περικοπών, ώστε η Αντιπροσώπευση να μην της είναι εχθρική ή και απλώς ξένη, ως μέθοδος

δημοκρατικής διακυβέρνησης των πολιτών. Όλως αντιθέτως, η Αντιπροσώπευση της ήταν τόσο οικεία εκ των έσω, ώστε να την αποδέχεται, *a fortiori*, και δια της οδού του προμνημονευόμενου «ἀπόδοτε τὰ Καίσαρος τῷ Καίσαρι».

β2) Στο σημείο αυτό δε έγκειται και μία ευδιάκριτη διαφορά ανάμεσα στην Παλαιά Διαθήκη και στην Καινή Διαθήκη, αφού η πρώτη ναι μεν δεν αγνοεί την έννοια της αντιπροσώπευσης, όταν «προσδοκά» την έλευση του «Χρισμένου», του «Μεσσία» («Μεσιάχ»). Πλην όμως αυτή αναμένεται σε ένα απροσδιόριστο μέλλον, και έτσι δεν υπάρχει στα κείμενα της Παλαιάς Διαθήκης επαρκής ανάλυση του πώς και σε ποιο βαθμό ο «Μεσσίας» εκπροσωπεί τον Θεό επί της γης. Κάπως έτσι η απόσταση από την προσδοκία έλευσης του «Μεσσία» έως το εμβληματικό «ἔωράκαμεν τόν Κύριον» (Ιωάν. 20,25) -και, μάλιστα, για δεύτερη φορά ύστερα από την Ανάσταση- δεν είναι, ιστορικά και δογματικά, ευκαταφρόνητη.

γ) Ειδικώς ως προς την Ορθόδοξη Εκκλησία -κάτι το οποίο δεν ισχύει πλήρως στις Κοινότητες των Ετερόδοξων Χριστιανών- η έννοια της Αντιπροσώπευσης βρίσκει εμβληματική εφαρμογή στην πράξη μέσω της υιοθέτησης και της μακραίωνης τήρησης του Συνοδικού Συστήματος. Ήτοι του Συστήματος κατά το οποίο -σε γενικές τουλάχιστον γραμμές- η Σύνοδος των Επισκόπων, υπό την προεδρία του Προκαθημένου της, διοικεί την Αυτοκέφαλη, Αυτόνομη ή Ημιαυτόνομη Εκκλησία. Ρίζα του Συνοδικού Συστήματος μπορεί να θεωρηθεί η Αποστολική Σύνοδος των Ιεροσολύμων, η οποία συνήλθε το 48 μ.Χ. . Ενώ την κορωνίδα του συνιστούν, αναμφιβόλως, οι Οικουμενικές Σύνοδοι.

2. Ο Χριστιανισμός και οι άλλες μονοθεϊστικές θρησκείες

Όπως προεκτέθηκε και για την έννοια της Ελευθερίας, ουδεμία άλλη, πέραν της Χριστιανικής, μονοθεϊστική θρησκεία γνωρίζει και ενστερνίζεται, στο πλαίσιο της δογματικής της θεμελίωσης, την έννοια της Αντιπροσώπευσης, στο σύνολό της. Σε όλες, ανεξαιρέτως, «ο ένας και μοναδικός θεός» εκφράζεται είτε *eo ipso* -υπό την εκδοχή ενός είδους θρησκευτικού σολιψισμού- είτε μέσω θρησκευτικών αξιωματούχων, οι οποίοι όμως δεν εκλαμβάνονται ως «εκπρόσωποι» του θεού, αλλ' απλώς ως «πεφωτισμένοι» επί γης λειτουργοί του.

α) Η ιστορική και θρησκευτική αυτή πραγματικότητα ισχύει πολύ περισσότερο για το Ισλάμ, ανεξαρτήτως των εντός αυτού διαφοροποιήσεων. Ιδίως δε ανεξαρτήτως της κυρίαρχης διάκρισης μεταξύ σιιτών και σουνιτών. Με την διευκρίνιση, ότι στο πεδίο των φονταμενταλιστικών τάσεων του Ισλάμ η δυσχέρεια σύλληψης της Αντιπροσώπευσης μεταξύ θεού και ανθρώπων είναι πολύ πιο έντονη, έως ανυπέρβλητη.

α1) Συγκεκριμένα δε στο Ισλάμ, εν γένει, ο Αλλάχ κατ' ουδένα τρόπο εκπροσωπείται επί γης από τους προφήτες, συμπεριλαμβανομένου του Μωάμεθ. Διόλου τυχαίο, άλλωστε, ότι ο όρος μωαμεθανός ισοδυναμεί με ευθεία θρησκευτική υποτίμηση των αυθεντικών πιστών του Ισλάμ. Συνακόλουθα, οι προφήτες του Ισλάμ είναι αποκλειστικώς και μόνο λειτουργοί του Αλλάχ, και εκτελούν τις εντολές του με τελικούς αποδέκτες τους πιστούς Μουσουλμάνους.

α2) Εν τέλει, λοιπόν, η σχέση μεταξύ Αλλάχ και πιστών είναι κάθετη και ευθεία, δίχως την καθ' οιονδήποτε τρόπο παρεμβολή εκπροσώπων του επί γης. Συνοπτικώς, στο πεδίο του Χριστιανισμού ο Χριστός είναι το θεμέλιο της Εκκλησίας. Ενώ στο Ισλάμ αρχή και τέλος του «πληρώματος των πιστών» είναι ο Αλλάχ, και μόνο. Επομένως, και όπως προεκτέθηκε, όπου το Ισλάμ ασκεί ευθεία επιρροή στον τρόπο πολιτειακής οργάνωσης συγκεκριμένων Κρατών είναι εξαιρετικά δυσχερής -ίσως δε και αδύνατη ως προς την στοιχειώδη εξοικείωση των πολιτών των ως άνω Κρατών με τα συστατικά, τουλάχιστον, στοιχεία της αντιπροσωπευσης εν γένει- η εμπέδωση των θεσμών της Αντιπροσωπευτικής Δημοκρατίας. Κάτι το οποίο, δυστυχώς, αγνόησαν, με τεράστιες και επώδυνες συνέπειες, όσοι πολιτικοί εκπρόσωποι της Δύσης επιχείρησαν να επέμβουν σε τέτοια Κράτη, με πρόθεση την εκ των άνω επιβολή άκρως ευαίσθητων, από πλευράς δυνατότητας ουσιαστικής τους αφομοίωσης, θεσμών και πρακτικών της Αντιπροσωπευτικής Δημοκρατίας. Κατά τούτο, ακόμη και σήμερα βιώνουμε τις καταστροφικές συνέπειες των εμπνευστών και των εκτελεστών της λεγόμενης «Αραβικής Άνοιξης», η οποία ήλθε σε ευθεία αντίθεση με τις ως άνω θεμελιώδεις ιδιομορφίες του Ισλάμ. Γι' αυτό και στις ισλαμικού προσανατολισμού Χώρες, στις οποίες στόχευε η «Αραβική Άνοιξη», η Αντιπροσωπευτική Δημοκρατία ουδέποτε εφαρμόσθηκε, έστω και στοιχειωδώς, ακόμη και αν προβλέφθηκε σε συνταγματικό επίπεδο. Όλως αντιθέτως, η προσπάθεια άνωθεν επιβολής της επέφερε τερατογενέσεις ακραίων ισλαμικών φονταμενταλιστικών κινήματων, απροκαλύπτως εχθρικών προς κάθε έννοια και μορφή Αντιπροσωπευτικής Δημοκρατίας. Και το κακό είναι ότι, όπως δείχνει και η δυστοπική σύγχρονη διεθνής σκηνή και πραγματικότητα, ελάχιστα έχουμε διδαχθεί από την κατά τα ως άνω αποτυχία των επιδιώξεων της «Αραβικής Άνοιξης».

β) Να, λοιπόν, μία δεύτερη, πέραν της έννοιας της Ελευθερίας, αιτία, λόγω της οποίας σε Κράτη, εντός των οποίων είναι θρησκευτικώς κυρίαρχη η θέση του Ισλάμ- και, πολύ περισσότερο, των φονταμενταλιστικών του παραφυάδων- η κατανόηση και η πλήρης αποδοχή των αρχών της Αντιπροσωπευτικής Δημοκρατίας, ως μεθόδου πολιτειακής οργάνωσης, είναι, ακόμη και σήμερα, από δυσχερής έως αδύνατη. Εξ ού και δεν συναντάται Κράτος αμιγώς ισλαμικού θρησκευτικού προσανατολισμού, το οποίο είναι σε θέση να εφαρμόσει αποτελεσματικώς στην πράξη όλες, ανεξαιρέτως, τις αρχές πολιτειακής οργάνωσης υπό όρους Αντιπροσωπευτικής Δημοκρατίας, ακόμη και αν τις διακηρύσσει, *expressis verbis*, στο Σύνταγμά του, δηλαδή στην βάση του

πολιτεύματός του και της έννομης τάξης του.

III. Το «κληροδότημα» της Χριστιανικής Διδασκαλίας στον Ευρωπαϊκό Πολιτισμό
Μέσα από αυτά τα δεδομένα η Χριστιανική Διδασκαλία, οπωσδήποτε με την συνεισφορά του Βυζαντινού Πολιτισμού, γονιμοποίησε την συμβολή του Αρχαίου Ελληνικού Πνεύματος, καθώς και της θεσμικής κληρονομιάς της Αρχαίας Ρώμης, στην όλη εξέλιξη του σύγχρονου Ευρωπαϊκού Πολιτισμού, προσθέτοντάς του ιδίως τις εξής αρχές που υπήρχαν μεν εν σπέρματι, πλην όμως αποτέλεσαν στην συνέχεια -και εξακολουθούν πάντα να αποτελούν- πυρηνικά στοιχεία της υπόστασής του:

A. Ο Ανθρωπισμός

Πρώτον, τον Ανθρωπισμό, ως αρχή η οποία αποτελεί πραγματικό θεμέλιο για την κοινωνική συνύπαρξη εν γένει και προοιωνίζεται, εκ φύσεως, κυρίως τις αρχές της Αλληλεγγύης και της Δικαιοσύνης.

1. Ο Ανθρωπισμός και ο Ευρωπαϊκός Πολιτισμός

Στο πλαίσιο του Ευρωπαϊκού Πολιτισμού ο Ανθρωπισμός, με τα στοιχεία που του προσέθεσε η Χριστιανική Διδασκαλία, συνίσταται κατά βάση στο ότι ο Άνθρωπος, ως αυτοτελής προσωπικότητα με την δική της αξία -πολύ ευρύτερη εκείνης της προσωπικότητας, όπως άλλωστε προκύπτει π.χ. και από την διάταξη του άρθρου 2 παρ.1 του Συντάγματός μας- βρίσκεται στο επίκεντρο της οργάνωσης αλλά και του προορισμού κάθε συγκεκριμένου κοινωνικού συνόλου αλλά και ολόκληρης της Ανθρωπότητας.

α) Όχι όμως ο Άνθρωπος ως μονάδα, αλλά ο Άνθρωπος ως μέλος ενός ευρύτατου κοινωνικού συνόλου, το οποίο υπερβαίνει έτσι κάθε είδους σύνορα, ακόμη και τα κρατικά. Ενός κοινωνικού συνόλου το οποίο, όπως ήδη τονίσθηκε, ξεπερνά, κατά πολύ, τα όρια της αρχετυπικής απλής συνύπαρξης -όσο και αν αυτή είναι στις μέρες μας αρκούντως θεσμικώς θωρακισμένη- προκειμένου να διαμορφώσει πραγματική Κοινωνία Προσώπων. Πρέπει, βεβαίως, να διευκρινισθεί ότι αυτή η συλλογική θεώρηση του Ανθρώπου ουδόλως θίγει την ατομική του υπόσταση και την πρωταρχική της σημασία για την υπεράσπιση της αξίας του και την ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητάς του. Όλως αντιθέτως, είναι αυτός ο «ευεργετικός ατομισμός» -όταν δεν εμποδίζει ούτε, πολύ περισσότερο, αποτρέπει στον Άνθρωπο να λειτουργήσει και ως μέλος του κοινωνικού συνόλου- που μπορεί να υπηρετήσει, υπό τις ως άνω προϋποθέσεις, ιδίως την αρχή της Αλληλεγγύης.

β) Στο πεδίο του Ευρωπαϊκού Πολιτισμού αυτή η Κοινωνία Προσώπων καθορίζει, υπό την ευθεία επιρροή και των συναφών αρχών της Χριστιανικής Διδασκαλίας, τις βασικές συνιστώσες των σκοπών της σύγχρονης Κοινωνίας Πολιτών. Δοθέντος ότι η τελευταία, πέρα και έξω από τα όρια της Πολιτικής Κοινωνίας -άρα της κρατικής παρέμβασης και του κάθε είδους κρατικού προστατευτισμού- επιβάλλει σε καθένα από τα μέλη της να μεριμνά για τα άλλα, πρωτίστως στο πλαίσιο της υπεράσπισης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, μέσω της Κοινωνικής Αλληλεγγύης. Υπό τα δεδομένα αυτά η Κοινωνία Πολιτών μπορεί να συμβάλλει,

ουσιωδώς, και στην αποτελεσματική εφαρμογή της -σε πολλές περιπτώσεις μάλιστα συνταγματικώς κατοχυρωμένης, όπως συμβαίνει και στο ισχύον Σύνταγμα μας (άρθρο 25 παρ. 1)- αρχής της τριτενέργειας των δικαιωμάτων τούτων. Δηλαδή της ακώλυτης άσκησής τους από τον φορέα τους όχι μόνον έναντι της κρατικής αυθαιρεσίας, αλλά και έναντι της αυθαιρεσίας μελών της Κοινωνίας Πολιτών με υπερέχουσα, ιδίως οικονομική, δύναμη. Και με τον τρόπο αυτό η Κοινωνία Πολιτών είναι σε θέση να διασφαλίσει ένα άκρως αποδοτικό σύστημα αυτορρύθμισης των σχέσεων των μελών της, υπό όρους ουσιαστικής και, όσο αυτό είναι δυνατό, ισότιμης συνύπαρξης.

2. Ο Ανθρωπισμός και το θεσμικό πλαίσιο του σύγχρονου Ευρωπαϊκού Πολιτισμού Κάνοντας λόγο για τον Ανθρωπισμό στο πλαίσιο του σύγχρονου Ευρωπαϊκού Πολιτισμού αυτονοήτως προέχει η αναφορά και στα κανονιστικά δεδομένα της ίδιας της Ευρωπαϊκής Ένωσης από την μία πλευρά, και των Κρατών-Μελών της από την άλλη. Με την έννοια ότι οι οικείες στην αντίστοιχη Έννομη Τάξη διατάξεις θεσμοθετούν, σχεδόν δίχως εξαιρέσεις -και άσχετα από τον βαθμό στον οποίο εφαρμόζονται εμπράκτως- ειδικές ρυθμίσεις περί Ανθρωπισμού:

α) Πριν από όλα το Ευρωπαϊκό Δίκαιο, και μάλιστα το πρωτογενές, περιέχει πλειάδα κανόνων δικαίου που παραπέμπουν ευθέως στην αναγνώριση και υπεράσπιση της αξίας του Ανθρώπου και της ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητάς του. Χαρακτηριστικά παραδείγματα ανιχνεύονται ευχερώς τόσο στην Σύμβαση για την Ευρωπαϊκή Ένωση όσο και στην Συνθήκη Λειτουργίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Είναι όμως ιδίως ο Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης ο οποίος βρίθει διατάξεων οι οποίες αναφέρονται, αμέσως ή εμμέσως, στην αξία του Ανθρώπου και στις Ελευθερίες του εκείνες, οι οποίες συνθέτουν την όλη έννοια του Ευρωπαϊκού Ανθρωπισμού.

β) Αλλά και τα Συντάγματα των Κρατών-Μελών -σχεδόν χωρίς εξαιρέσεις, όπως προεκτέθηκε, και ανεξάρτητα από τον βαθμό ουσιαστικής εφαρμογής τους και ουσιαστικού σεβασμού τους στην πράξη- περιέχουν διατάξεις που αναδεικνύουν τον Ανθρωποκεντρικό χαρακτήρα και της οικείας Έννομης Τάξης συνολικώς. Και τούτο ιδίως δια της κατοχύρωσης, μάλιστα δε σε επίπεδο γενικών ρητρών, των αρχών της υποχρέωσης, εκ μέρους πάντων, του σεβασμού και της προστασίας της αξίας και της αξιοπρέπειας του Ανθρώπου και της ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητάς του. Χαρακτηριστικό παράδειγμα, όπως προεκτέθηκε ακροθιγώς, αποτελεί το Ελληνικό Σύνταγμα, μέσω των γενικών ρητρών των διατάξεων του άρθρου 2 παρ. 1, περί σεβασμού και προστασίας της αξίας του Ανθρώπου και του άρθρου 5 παρ. 1, περί ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητάς του. Και στο σημείο αυτό πρέπει να αναδειχθεί η υπεροχή της διατύπωσης των διατάξεων του ως άνω άρθρου 2 παρ. 1, δοθέντος ότι η χρήση -λόγω και της πλαστικότητας της Ελληνικής Γλώσσας- του όρου «αξία», πολύ ευρύτερου της «αξιοπρέπειας», παρέχει στην Ελληνική Έννομη Τάξη, μέσω της νομοθετικής εξειδίκευσής του, την δυνατότητα κατοχύρωσης των αρχών του Ανθρωπισμού σε μεγαλύτερη έκταση

από άλλες Έννομες Τάξεις, στις οποίες χρησιμοποιείται αποκλειστικώς ο προαναφερόμενος όρος της «αξιοπρέπειας».

B. Η Αλληλεγγύη

Δεύτερον, την Αλληλεγγύη, ως αρχή η οποία εμπεδώνει τον κυριότερο συνεκτικό δεσμό μεταξύ των μελών του κοινωνικού συνόλου και, συνακόλουθα, εγγυάται την συνοχή της κοινωνικής συνύπαρξης, δηλαδή την εν γένει κοινωνική συνοχή.

1. Αλληλεγγύη και Κοινωνία Προσώπων

Η κατά την Χριστιανική Διδασκαλία Κοινωνία Προσώπων καθίσταται εφικτή, ως ουσιώδης μετεξέλιξη της απλής κοινωνικής συνύπαρξης, κυρίως μέσω της κατά την Ευαγγελική και την Πατερική Διδασκαλία Αλληλεγγύης, η οποία διαδραματίζει τον ρόλο του συνδετικού κρίκου μεταξύ των μελών του κοινωνικού συνόλου, κατά την λογική του: «Ὁ σὺ μισεῖς, ἐτέρω μὴ ποιήσης». Και, ακόμη περισσότερο, όπως προεκτέθηκε, του: «Ἀγάπα τον πλησίον σου ὡς σεαυτόν».

α) Υπό το πρίσμα αυτό η Αλληλεγγύη θεμελιώνεται, κατά μεγάλο βαθμό, στην έννοια και στο περιεχόμενο της Αγάπης, όπως άλλωστε προκύπτει από σειρά κειμένων της Καινής Διαθήκης και ιδίως από το συνολικό έργο του Αποστόλου Παύλου. Κατ' ακρίβεια, στο ως άνω έργο η Αγάπη αναδύεται πνευματικώς ως χριστιανικής καταγωγής αρετή, η οποία οιονεί εκ φύσεως έχει καθολικό χαρακτήρα, σε σημείο ώστε να διαδραματίζει ρόλο «μήτρας αρετών». Με τον τρόπο αυτό όλες οι κατά Χριστιανική Διδασκαλία αυθεντικές αρετές εκπορεύονται, με τον ένα ή τον άλλο τρόπο, από την Αγάπη. Τούτο συμβαίνει και με την Αλληλεγγύη αλλά και, όπως εκτίθεται στην συνέχεια, με την Δικαιοσύνη, και δη τόσο υπό την γενικότερη φιλοσοφική της έννοια όσο και υπό την μερικότερη νομική της έννοια. Η προς Κορινθίους Α΄ Επιστολή του Αποστόλου Παύλου (Κεφάλαιο 13 ιδίως 1, 4-8) συμπυκνώνει ιδανικά τις ως άνω θέσεις του περί Αγάπης, ως εξής: «Ἐὰν ταῖς γλώσσαις τῶν ἀνθρώπων λαλῶ καὶ τῶν ἀγγέλων, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, γέγονα χαλκὸς ἢ ἤχων ἢ κύμβαλον ἀλαλάζον.... ἡ ἀγάπη μακροθυμεῖ, χρηστεύεται, ἡ ἀγάπη οὐ ζηλοῖ, οὐ περπερεύεται, οὐ φυσιοῦται, οὐκ ἀσχημονεῖ, οὐ ζητεῖ τὰ ἑαυτῆς, οὐ παροξύνεται, οὐ λογίζεται τὸ κακόν, οὐ χαίρει ἐπὶ τῇ ἀδικίᾳ, συγχαίρει δὲ τῇ ἀληθείᾳ· πάντα στέγει, πάντα πιστεύει, πάντα ἐλπίζει, πάντα ὑπομένει. Ἡ ἀγάπη οὐδέποτε πίπτει· εἴτε δὲ προφητεῖαι, καταργηθήσονται· εἴτε γλῶσσαι, παύσονται· εἴτε γνῶσις, καταργηθήσεται.».

β) Πρέπει εδώ να επισημανθεί ότι, σύμφωνα με τα όσα η σημερινή συγκυρία αναδεικνύει, η Αλληλεγγύη, υπό τ' ανωτέρω βασικά χαρακτηριστικά της, συνιστά θεμελιώδη αρχή και αξία του Ευρωπαϊκού Πολιτισμού, στο σύνολό του, ιδίως δε υπό την έκφανση του Ευρωπαϊκού Νομικού Πολιτισμού. Και όταν γίνεται λόγος περί του Ευρωπαϊκού Νομικού Πολιτισμού η σύνθεσή του προκύπτει από το πολιτισμικό αξιακό πλαίσιο, το οποίο αναδύεται όχι μόνο από την Έννομη Τάξη της Ευρωπαϊκής Ένωσης αλλά και από την Έννομη Τάξη κάθε Κράτους-Μέλους της. Δοθέντος ότι η ίδια η θεσμική φυσιογνωμία του Ευρωπαϊκού Νομικού Οικοδομήματος δεν μπορεί να νοηθεί παρά μόνον ως ενιαία, ιδίως αναφορικά με

τις θεμελιώδεις συνιστώσες της, όπως είναι και εκείνη της Αλληλεγγύης.

γ) Βεβαίως στο πεδίο του Ευρωπαϊκού Νομικού Πολιτισμού, εν γένει, τον τόνο περί της σημασίας της Αλληλεγγύης τον δίνει η Έννομη Τάξη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, με βάση το πρωτογενές αλλά και το παράγωγο Ευρωπαϊκό Δίκαιο, σύμφωνα με τον τρόπο που οι διατάξεις του εξελίσσονται -ή πρέπει να εξελίσσονται- μέσα στον χρόνο, τασσόμενες, κατά την εκάστοτε προκύπτουσα συγκυρία, στην υπηρεσία του Ανθρώπου και του Κοινωνικού Κράτους Δικαίου. Όπως αναλύεται και στην συνέχεια, η Αλληλεγγύη αποτελεί αρχή και αξία της όλης Ευρωπαϊκής Ένωσης σε τέτοιο βαθμό, ώστε να συνιστά και τον θεμελιώδη συνδετικό κρίκο των Κρατών-Μελών στην πορεία της Ευρωπαϊκής Ένωσης προς την Ευρωπαϊκή Ενοποίηση και, επέκεινα, προς την Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση. Σε τελική ανάλυση η Αλληλεγγύη, κατά το πρωτογενές και το παράγωγο Ευρωπαϊκό Δίκαιο, μπορεί και πρέπει να αποτελέσει, ταυτοχρόνως, θεμέλιο και σταθερή αντηρίδα του όλου Ευρωπαϊκού Οικοδομήματος, στην πορεία του προς την οριστική του μορφή υπό όρους ομοσπονδιακής οργάνωσης, οπωσδήποτε στην βάση της Αντιπροσωπευτικής Δημοκρατίας ως εγγύησης, κατά τα προεκτεθέντα, της Ελευθερίας.

2. Η Αλληλεγγύη στην Έννομη Τάξη της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Περαιτέρω και κατά την νομολογία του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης η Αλληλεγγύη αποτελεί αφενός γενική αρχή, η οποία θεσπίζεται σε όλα τα προοίμια των διαδοχικών Ευρωπαϊκών Συνθηκών, αρχής γενομένης από την Συνθήκη της Ευρωπαϊκής Κοινότητας Άνθρακα και Χάλυβα του 1951. Η οποία συμπεριέλαβε την αρχή της Αλληλεγγύης όπως την είχε διατυπώσει ένας από τους «πατέρες» του Ευρωπαϊκού Οικοδομήματος, ο Robert Schuman, στην Διακήρυξη του του 1950. Και, αφετέρου, αντικείμενο ειδικής νομικής ρύθμισης από πλειάδα διατάξεων -υπερβαίνουν τις δεκαπέντε- του δικαίου των Συνθηκών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ήτοι του ισχύοντος πρωτογενούς Ευρωπαϊκού Δικαίου.

α) Συγκεκριμένα, η Αλληλεγγύη αναφέρεται στην Συνθήκη της Ευρωπαϊκής Ένωσης ως κοινή αξία και αποστολή της Ευρωπαϊκής Ένωσης σε ό,τι αφορά τις αμοιβαίες σχέσεις των Κρατών-Μελών, τις σχέσεις τους με τρίτες Χώρες αλλά και τις σχέσεις μεταξύ όλων των Πολιτών των Κρατών-Μελών. Επιπλέον, και όπως ήδη αναφέρθηκε, εξειδικεύεται με πλειάδα κανόνων του πρωτογενούς Ευρωπαϊκού Δικαίου, θεσμοθετώντας συγκεκριμένες εγγυήσεις και θεμελιώνοντας πλήρη δικαιώματα και εξίσου πλήρεις υποχρεώσεις.

α1) Τούτο σημαίνει ότι η αρχή της Αλληλεγγύης, ως νομική πλέον αρχή της Ευρωπαϊκής Ένωσης Τάξης, συνιστά κοινή αξία και βασικό συνεκτικό δεσμό τόσο μεταξύ των Κρατών-Μελών όσο και μεταξύ των Πολιτών των Κρατών-Μελών, αποκτώντας έτσι δομική σημασία για το όλο θεσμικό της οικοδόμημα. Ένα άκρως χαρακτηριστικό και αντιπροσωπευτικό εν προκειμένω πλαίσιο του πρωτογενούς Ευρωπαϊκού Δικαίου παρέχουν οι διατάξεις του άρθρου 222 της Συνθήκης Λειτουργίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης, οι οποίες θεσπίζουν την «ρήτρα Αλληλεγγύης». Ρήτρα, η οποία διατρέχει πλειάδα κρίσιμων, για την συνοχή της

Ευρωπαϊκής Ένωσης, σχέσεων μεταξύ των Κρατών-Μελών, όπως είναι π.χ. οι σχέσεις που αφορούν την εκ μέρους ενός Κράτους-Μέλους αντιμετώπιση των επιπτώσεων από τρομοκρατικές επιθέσεις ή από φυσικές και ανθρωπογενείς καταστροφές.

α2) Στο σημείο αυτό είναι επιβεβλημένη η επισήμανση της θέσης της αρχής της Αλληλεγγύης και στο κανονιστικό πλαίσιο του άρθρου 42 παρ. 7 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση, το οποίο έχει σήμερα αποκτήσει ιδιαίτερη σημασία κυρίως λόγω των απειλών που εκτοξεύουν τρίτα Κράτη -βλ., π.χ., Τουρκία- εναντίον Κρατών-Μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όπως προεχόντως εναντίον της Ελλάδας και της Κύπρου. Κατά τις διατάξεις του άρθρου 42 παρ. 7 της Συνθήκης της Ευρωπαϊκής Ένωσης: «Σε περίπτωση κατά την οποία κράτος-μέλος δεχθεί ένοπλη επίθεση στο έδαφός του, τα άλλα κράτη-μέλη οφείλουν να του παράσχουν βοήθεια και συνδρομή με όλα τα μέσα που έχουν στην διάθεσή τους, σύμφωνα με το άρθρο 51 του Καταστατικού Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών. Αυτό δεν επηρεάζει τον ιδιαίτερο χαρακτήρα της πολιτικής ασφάλειας και άμυνας ορισμένων κρατών-μελών. Οι δεσμεύσεις και η συνεργασία στον τομέα αυτόν εξακολουθούν να είναι σύμφωνες προς τις δεσμεύσεις που έχουν αναληφθεί στο πλαίσιο του Οργανισμού του Βόρειο-Ατλαντικού Συμφώνου, η οποία παραμένει, όσον αφορά τα κράτη που είναι μέλη του, το θεμέλιο της συλλογικής τους άμυνας και όργανο της εφαρμογής της». Πρέπει δε να διευκρινισθεί ότι κατά την ερμηνεία και εφαρμογή των διατάξεων του άρθρου 51 του Καταστατικού Χάρτη του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών -που, με βάση τις προμνημονευόμενες διατάξεις του άρθρου 42 παρ. 7 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση, συνιστά μέρος του Ευρωπαϊκού Κεκτημένου- ο όρος «επίθεση» συμπεριλαμβάνει και τις περιπτώσεις επικείμενης απειλής εναντίον ενός Κράτους, πολλώ δε μάλλον τις περιπτώσεις απειλής χρήσης βίας. Οπότε, και κατά λογική ακολουθία, η ρήτρα «αμοιβαίας συνδρομής» -άρα η συγκεκριμένη μορφή Αλληλεγγύης- ενεργοποιείται, κατά τις διατάξεις του άρθρου 42 παρ. 7 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση, και στις περιπτώσεις αυτές.

β) Κατ' εξοχήν όμως είναι οι διατάξεις του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ιδίως ως προς το Κοινωνικό Κράτος Δικαίου και τα Κοινωνικά Δικαιώματα -διατάξεις οι οποίες συνιστούν πλήρεις κανόνες δικαίου (*leges perfectae*), σε αντίθεση προς τις περί Κοινωνικών Δικαιωμάτων διατάξεις της νομοθεσίας του Συμβουλίου της Ευρώπης που, στερούμενες κυρώσεων, είναι, ουσιαστικώς, ατελείς κανόνες δικαίου (*leges minus quam perfectae* ή και *leges imperfectae*)- οι οποίες κορυφώνουν την Αλληλεγγύη ως θεμελιώδη αρχή του Ευρωπαϊκού Νομικού Πολιτισμού. Και τούτο διότι οι διατάξεις αυτές έχουν ως στόχο να κάνουν πράξη τον Ανθρωπισμό μέσα από την εκπλήρωση συγκεκριμένων νομικών επιταγών υπεράσπισης, επίσης στην πράξη, της Αλληλεγγύης, πρωτίστως σε περίοδο κρίσεων, όταν η αξία του Ανθρώπου κινδυνεύει να καταρρεύσει.

Γ. Η Ειρήνη

Τρίτον, την Ειρήνη, ως αρχή η οποία εγγυάται υπέρ της Κοινωνίας Προσώπων -άρα

υπέρ του κοινωνικού συνόλου- την αρμονική συνύπαρξη, απαραίτητη για την παραγωγική κοινωνική συνδημιουργία.

1. Η άρρηκτη σχέση της Ειρήνης με τον Ανθρωπισμό και την Αλληλεγγύη

Κατά την Χριστιανική Διδασκαλία, η πραγμάτωση των επιταγών του Ανθρωπισμού και της Αλληλεγγύης, υπό την κατά τ' ανωτέρω έννοιά τους, προϋποθέτει, ανυπερθέτως, την Ειρήνη, όχι μόνον ως πρωταρχική επιδίωξη αλλά και ως ενδιάθετη στάση ζωής.

α) Με την έννοια ότι η εκ μέρους του Ανθρώπου οικειοθελής τήρηση της συμπεριφοράς εκείνης, η οποία ανταποκρίνεται στα κελεύσματα της Ειρήνης, τον οδηγεί στην κατάκτηση του τελικού προορισμού του, ήτοι στην ομοίωση προς τον Δημιουργό του. Αυτή την πτυχή της Χριστιανικής Διδασκαλίας αποδίδει, με εξόχως δωρικό τρόπο, ο Μακαρισμός του κατά Ματθαίον Ευαγγελίου (5,9): «Μακάριοι οί εἰρηνοποιοί, ὅτι αὐτοὶ υἱοὶ Θεοῦ κληθήσονται». Ιδίως όμως στο κατά Ιωάννην Ευαγγέλιο (16,33) η Ειρήνη περιγράφεται από τον ίδιο τον Χριστό, στην εκεί ομιλία του προς τους Μαθητές του, ως καρπός της πνευματικής επικοινωνίας και ένωσής τους μαζί του. Άρα, κατά προέκταση της ρήσης αυτής στο διαχρονικό πλαίσιο της Χριστιανικής Διδασκαλίας εν γένει, και ως καρπός επικοινωνίας και ένωσης των ανθρώπων μεταξύ τους: «Ταῦτα λελάληκα ὑμῖν ἵνα ἐν ἐμοὶ εἰρήνην ἔχητε». Και πάλι στο κατά Ιωάννην Ευαγγέλιο, λίγο προηγουμένως (14,27), ο Χριστός αφήνει στους Μαθητές του, ως αναλλοίωτο διαχρονικώς καταπίστευμα για να τους ενδυναμώνει στο μέλλον αλλά και να το μεταδώσουν κατά την μετέπειτα διδασκαλία τους, την δική του αληθινή Ειρήνη: «Εἰρήνην ἀφήμι ὑμῖν, εἰρήνην τὴν ἐμὴν δίδωμι ὑμῖν». Τέλος -και όχι λιγότερο σημαντικό, κάθε άλλο- μόλις ο Χριστός ήλθε στον επίγειο κόσμο ως Άνθρωπος, βρέφος ακόμη, άκουσε τον ύμνο των Αγγέλων για την ουσία και την σημασία της Ειρήνης, την οποία προοιωνιζόταν η Γέννηση του Κυρίου: «Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία» (Λουκ. 2,14).

β) Και αντιστρόφως: Κατά την Χριστιανική διδασκαλία η παραγνώριση της αξίας της Ειρήνης, ως κατάστασης που διατρέχει την αρχή και τον κορμό της κοινωνικής συμβίωσης, καθιστά την μεν Αλληλεγγύη κενή περιεχομένου. Τον δε Ανθρωπισμό ένα απλό αξίωμα το οποίο έχει, εν προκειμένω, απωλέσει πια τα βασικά συστατικά του στοιχεία. Πολλώ μάλλον διότι δίχως την εγγύηση της ειρηνικής συνύπαρξης οι ασθενέστεροι βρίσκονται ευθέως αντιμέτωποι με την υπεροχή των ισχυρών. Οπότε ουδεμία Αλληλεγγύη μπορεί να ανατάξει τις καταστάσεις ανισότητας που, μοιραίως, προκύπτουν και ουδείς Ανθρωπισμός μπορεί, συνακόλουθα, να επικρατήσει ως αντίδοτο των ως άνω ανισοτήτων. Είναι χαρακτηριστικό ότι ο Απόστολος Παύλος, μεταξύ των «καρπών του Αγίου Πνεύματος» που συνθέτουν την πεμπτουσία του Ανθρωπισμού, ως βασικού στοιχείου της κατά Χριστόν κοινωνικής συνύπαρξης, αναφέρει και την Ειρήνη. Στην «προς Γαλάτας» επιστολή του (5/Ε: 22,23) προσδιορίζει τους «καρπούς» αυτούς ως ακολούθως: «Ἀγάπη, χαρά, εἰρήνη, μακροθυμία, χρηστότης, ἀγαθοσύνη,

πίστις, πραότης, έγκράτεια».

2. Η Ειρήνη και ο Ευρωπαϊκός Πολιτισμός

Και η Ειρήνη, κατά τις προεκτεθείσες Χριστιανικές καταβολές και αποχρώσεις της, συνιστά αναπόσπαστο τμήμα του εν γένει Ευρωπαϊκού Πολιτισμού.

α) Κατ' αρχάς, τούτο προκύπτει από την ίδια την αιτία δημιουργίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης, κατά το αξιακό σύστημα που υιοθέτησαν οι ιδρυτές της: Οι Ευρωπαϊκές Κοινότητες αρχικώς, και ύστερα η Ευρωπαϊκή Ένωση, δημιουργήθηκαν ως κορυφαία και εμβληματική αντίδραση των Κρατών της Ευρώπης μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, ο οποίος θρυμμάτισε -για δεύτερη φορά μέσα στον 20ό αιώνα- την Ειρήνη και έθρεψε εφιάλτες που ουδέποτε η Ανθρωπότητα γνώρισε στο ιστορικό της παρελθόν. Αντίδραση, η οποία σήμαινε πλήρη επίγνωση του ότι τυχόν επανάληψη των δεινών του Δεύτερου Παγκόσμιου Πολέμου, με τα καταστροφικά μέσα τα οποία είναι σήμερα διαθέσιμα, θα σηματοδοτούσε, αναμφιβόλως, και το τέλος της Ανθρωπότητας. Την ορθότητα των ως άνω διαπιστώσεων τεκμηριώνει αυτό τούτο το Προοίμιο της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση, υπενθυμίζοντας, ευθύς εξ αρχής, την σημασία της ειρηνικής συνύπαρξης των Κρατών-Μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης μέσω της αποφυγής, οριστικώς και αμετακλήτως, των μεταξύ τους διαιρέσεων: «Υπενθυμίζοντας την ιστορική σημασία του τερματισμού της διαιρέσεως της Ευρωπαϊκής Ηπείρου και την ανάγκη να δημιουργηθούν σταθερές βάσεις για την μελλοντική οικοδόμηση της Ευρώπης...».

β) Επιπλέον, η εμπέδωση της Ειρήνης αποτελεί κύριο στόχο της λειτουργίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης και την ωθεί προς τον τελικό προορισμό της -την Ευρωπαϊκή Ενοποίηση και Ολοκλήρωση- και για την επιτέλεση της αποστολής της έναντι των Κρατών-Μελών της αλλά και για την επιτέλεση του πλανητικού ρόλου που της αναλογεί. Ειδικότερα η Ευρωπαϊκή Ένωση, σύμφωνα με το πρωτογενές Ευρωπαϊκό αλλά και με το Διεθνές Δίκαιο, έχει χρέος να εγγυάται τόσο την ειρηνική συνύπαρξη των Κρατών-Μελών της, αφού δίχως αυτή την προϋπόθεση θα οδηγείτο, νομοτελειακώς, σε διάλυση. Όσο και την διασφάλιση της Ειρήνης στις σχέσεις των Κρατών-Μελών της με τρίτα Κράτη, τα οποία ενδεχομένως -κάτι που είναι ορατό δια γυμνού οφθαλμού σήμερα τουλάχιστον για την Ελλάδα και την Κύπρο εκ μέρους της Τουρκίας- θα μπορούσαν να απειληθούν από τα γειτονικά τους, τρίτα έναντι της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Κράτη. Και τούτο διότι, αυτονοήτως και αυτοθρόως, κάθε απειλή εναντίον Κράτους-Μέλους -a fortiori δε κάθε επίθεση- συνιστά απειλή και επίθεση κατά της ίδιας της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Τούτο δε καθιστά ακόμη πιο επίκαιρη την ανάδειξη της σημασίας της ρήτρας «αμοιβαίας συνδρομής», κατά τις διατάξεις του άρθρου 42 παρ. 7 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση, για την οποία έγινε λόγος αμέσως προηγουμένως.

Δ. Η Δικαιοσύνη

Και, τέταρτον, την Δικαιοσύνη. Η Δικαιοσύνη, ως θεμελιώδης νομική γενική αρχή, έχει τις ρίζες της -με αφετηρία την Αριστοτελική φιλοσοφία- στην Αρχαία Ελλάδα

και, εν συνεχεία, στην Αρχαία Ρώμη.

1. Δικαιοσύνη και κανονιστικώς «δέον»

Όμως η κατά την Χριστιανική Διδασκαλία Δικαιοσύνη υπερβαίνει, όπως ήδη διευκρινίσθηκε, το κανονιστικώς «δέον». Και μετατρέπεται σε καθημερινή συμπεριφορά, την οποία ο Άνθρωπος οφείλει να τηρεί πέρα και έξω από την θεσμική υποχρέωση που του επιβάλλει η κείμενη νομοθεσία.

α) Επανέρχομαι λοιπόν, κατ' ανάγκη, στα όσα προαναφέρθηκαν για την σημασία της Δικαιοσύνης στο πλαίσιο της Χριστιανικής Διδασκαλίας: Η Πέμπτη Ωδή («Προσευχή Ἡσαΐου τοῦ Προφήτου», κστ, 9), που από την Παλαιά Διαθήκη ενσωματώθηκε στην Καινή Διαθήκη και αποτελεί αναπόσπαστο μέρος της Χριστιανικής Διδασκαλίας, αποδίδει, με άκρως αντιπροσωπευτικό τρόπο, αυτή την έννοια της αρχής της Δικαιοσύνης: «Δικαιοσύνην μάθετε, οἱ ἐνοικοῦντες ἐπὶ τῆς γῆς». Είναι δε χαρακτηριστικό ότι η ως άνω διατύπωση ενέχει τέτοια γενικότητα, ώστε η αντίστοιχη προτροπή να απευθύνεται όχι μόνο στους ασκούντες, αμέσως ή εμμέσως, μίας μορφής κρατική εξουσία. Αλλά και σε όλα τα μέλη του οικείου κοινωνικού συνόλου, έτσι ώστε οι ασθενέστεροι να προστατεύονται από την αυθαιρεσία του αδίκου «erga omnes».

β) Η κατά την Χριστιανική Διδασκαλία Δικαιοσύνη πολλά οφείλει, ως προς τον προσδιορισμό της και τις πνευματικο-νομικές προεκτάσεις της, στο έργο του Απόστολου Παύλου.

β1) Πρέπει να επισημανθεί ευθύς εξ' αρχής ότι, λόγω της πολυπρισματικής μόρφωσής του, ο Απόστολος Παύλος είχε εμβριθώς εντρυφήσει στην έννοια της Δικαιοσύνης, όπως αυτή διαμορφώθηκε αρχικώς στο πλαίσιο της Αρχαίας Ελληνικής φιλοσοφικής σκέψης και, μετέπειτα, στο πλαίσιο της νομικής σκέψης του κλασσικού Ρωμαϊκού Δικαίου. Και τούτο διότι ο Απόστολος Παύλος άντλησε την γενική έννοια της Δικαιοσύνης ως αρετής, την οποία ενέταξε στο πεδίο της Χριστιανικής Διδασκαλίας πάνω στην βάση της προμνημονευόμενης ρήσης του Προφήτου Ησαΐου, κατ' εξοχήν από τον Πλάτωνα. Κατ' ακρίβεια δε από την «Πολιτεία» (331e), όπου εκεί αποδίδεται στον λυρικό ποιητή Σιμωνίδη τον Κείο ο εξής γενικός ορισμός της Δικαιοσύνης ως αρετής που πρέπει να διέπει την νοοτροπία και την δράση των εν κοινωνία συμβιούντων ανθρώπων, προκειμένου αυτή να εξελίσσεται αρμονικώς: «Τὰ ὀφειλόμενα ἐκάστῳ ἀποδιδόναι δικαίον ἐστί». Πέραν του Πλάτωνος, ο Απόστολος Παύλος είχε υποστεί και την περί Δικαιοσύνης επιρροή του Αριστοτέλους, κυρίως από τα «Ἠθικά Νικομάχεια», καθ' ο μέτρο ο Σταγειρίτης ορίζει την Δικαιοσύνη ως αρετή ξεκινώντας από την αφετηρία της Ισότητας υπό την αναλογική της έννοια. Και, περαιτέρω, ολοκληρώνει την περί Δικαιοσύνης θεώρησή του αναλύοντας τις δύο συστατικές συνιστώσες της, ήτοι εκείνες της Διανεμητικής Δικαιοσύνης από την μία πλευρά και της Διορθωτικής Δικαιοσύνης από την άλλη. Τέλος, ο Απόστολος Παύλος είχε υποστεί εν προκειμένω και την επιρροή του Ρωμαϊκού Δικαίου, ιδίως δε στην λογική και στην βάση της περίφημης ρήσης του Ουλπιανού περί Διανεμητικής Δικαιοσύνης «jus

suum cuique tribuere», η οποία ειρήσθω εν παρόδω πέρασε σχεδόν αυτούσια στο Βυζαντινορωμαϊκό Δίκαιο, και κατ' ακρίβεια στο «Corpus Juris Civilis» του Ιουστινιανού και ύστερα στα «Βασιλικά» του Λέοντος ΣΤ' του Σοφού.

β2) Συγκεκριμένα, ο Απόστολος Παύλος διακρίνει σαφώς την γενική φιλοσοφική έννοια της Δικαιοσύνης από την νομική, την «κατ' ιδίαν Δικαιοσύνην». Άκρως αντιπροσωπευτικό είναι το ακόλουθο χωρίο από την «Προς Ρωμαίους» Επιστολή του (10, 3): «Άγνοοῦντες γὰρ τὴν τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνην, καὶ τὴν ἰδίαν δικαιοσύνην ζητοῦντες στήσαι, τῇ δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ οὐχ ὑπετάγησαν». Εδώ ακριβώς διαφαίνεται με καθαρότητα η κατά τον Απόστολο Παύλο προαναφερθείσα διάκριση μεταξύ «Δικαιοσύνης ἐκ Θεοῦ» και «Δικαιοσύνης ἐκ τοῦ νόμου». Ως προς δε την «κατ' ιδίαν» Δικαιοσύνη, ἤτοι ως προς την νομική πλευρά της Δικαιοσύνης, ο Απόστολος Παύλος ξεκινά και πάλι από τον Θεό ο οποίος -σύμφωνα με την κατ' Αριστοτέλη υπόσταση της Διανεμητικής Δικαιοσύνης- «ἀποδώσει ἐκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ» («Προς Ρωμαίους», 2, 5). Και επειδή ο Άνθρωπος έχει πλασθεί κατ' εικόνα και ομοίωση του Δημιουργού του, του Θεού, κατά το πρότυπό του, πάντοτε σύμφωνα με τον Απόστολο Παύλο, και οι πιστοί οφείλουν να τηρούν στις μεταξύ τους σχέσεις τα προτάγματα της «κατ' ιδίαν Δικαιοσύνης» ως Διανεμητικής Δικαιοσύνης: «Ἄποδοτε οὖν πᾶσι τὰς ὀφειλάς, τῷ τὸν φόρον τὸν φόρον, τῷ τὸ τέλος τὸ τέλος, τῷ τὸν φόβον τὸν φόβον, τῷ τὴν τιμὴν τὴν τιμὴν» («Προς Ρωμαίους», 13, 7). Τα αυτά διατυπώνονται, σε γενικές γραμμές, και στην Επιστολή του Αποστόλου Παύλου «Πρὸς Κολοσσαεῖς» (4, 1): «Οἱ κύριοι τὸ δίκαιον καὶ τὴν ἰσότητα τοῖς δούλοις παρέχεσθε, εἰδότες ὅτι καὶ ὑμεῖς ἔχετε Κύριον ἐν οὐρανοῖς».

γ) Συνδυαζόμενη δε, όπως είναι αυτονόητο, με την αρχή της Αλληλεγγύης, η Δικαιοσύνη, πάντα κατά την Χριστιανική Διδασκαλία, με στήριγμα και την αναλογική Ισότητα οδηγεί στην διαμόρφωση της αρχής της Κοινωνικής Δικαιοσύνης. Με αυτόν ακριβώς τον τρόπο η Κοινωνική Δικαιοσύνη -όπως και η αρχή της Αλληλεγγύης, κατά τ' ανωτέρω- κατέχει την σημερινή της κορυφαία θέση στο πλαίσιο του όλου, και όχι μόνο του Νομικού, Ευρωπαϊκού Πολιτισμού. Αναμφισβήτητα όμως η Κοινωνική Δικαιοσύνη κατέχει δεσπόζουσα θέση στις διατάξεις εκείνες του Ευρωπαϊκού Δικαίου, πρωτογενούς και παραγώγου, οι οποίες εγγυώνται την οργάνωση και λειτουργία του Κοινωνικού Κράτους και, επέκεινα, την ακώλυτη άσκηση όλων, ανεξαιρέτως, των κοινωνικών δικαιωμάτων.

2. Η Δικαιοσύνη στο αξιακό πλαίσιο του Ευρωπαϊκού Πολιτισμού

Πραγματικά, οι περί Δικαιοσύνης θέσεις της Χριστιανικής Διδασκαλίας, όπως εξελίχθηκαν στο πεδίο του Βυζαντινού Πολιτισμού κυρίως μέσω της διδαχής των μεγάλων Πατέρων της Εκκλησίας, έχουν αφήσει ανεξίτηλο το αποτύπωμά τους και στο αξιακό σύστημα του Ευρωπαϊκού Πολιτισμού.

α) Τούτο συνάγεται ευχερώς και από τις περί Ανθρωπισμού, Αλληλεγγύης και Ειρήνης συνιστώσες του Ευρωπαϊκού Πολιτισμού, με βάση τα όσα ήδη διευκρινίσθηκαν. Αφού, όπως είναι ευχερώς κατανοητό, η αρχή και αξία της Δικαιοσύνης μόνον υπό συνθήκες Ανθρωπισμού, Αλληλεγγύης και Ειρήνης είναι

εφικτό να καταστούν πράξη στις σχέσεις μεταξύ των μελών κάθε κοινωνικού συνόλου. Πέραν τούτων, είναι χρήσιμο -για λόγους ιστορικής ακρίβειας, και όχι μόνο- να υπενθυμισθεί με έμφαση αυτό το οποίο επισημάνθηκε αμέσως προηγουμένως. Ότι, δηλαδή, οι ρίζες της Δικαιοσύνης, σύμφωνα με τα κατά ως άνω χαρακτηριστικά της, ανατρέχουν και στο Αρχαίο Ελληνικό Πνεύμα, άρα στον πρώτο πυλώνα του Ευρωπαϊκού Πολιτισμού. Και αυτό διότι εντός του Ευρωπαϊκού Πολιτισμού η Δικαιοσύνη έχει και τα χαρακτηριστικά που ανέδειξε ο Πλάτων. Χαρακτηριστικά τα οποία, στην μεταγενέστερη εξέλιξή τους, κατά το μεν Ρωμαϊκό Δίκαιο συμπυκνώνονται στο «*jus suum cuique tribuere*». Κατά το δε Βυζαντινορωμαϊκό Δίκαιο επιβάλλουν: «Ἐκάστῳ τό ἴδιον αὐτῷ ἀποδιδόναι».

β) Εν πάση περιπτώσει, η Δικαιοσύνη συνιστά αναπόσπαστο τμήμα του Ευρωπαϊκού Πολιτισμού και μέσω -ίσως δε κυρίως- του Ευρωπαϊκού Νομικού Πολιτισμού, όπως τονίσθηκε προηγουμένως. Τούτο συνάγεται από το ότι οι προμνημονευόμενοι περί Ανθρωπισμού, Αλληλεγγύης, Κοινωνικού Κράτους και Κοινωνικών Δικαιωμάτων κανόνες του πρωτογενούς και του παράγωγου Ευρωπαϊκού Δικαίου καθιερώνουν, ως σκοπό του ρυθμιστικού τους πυρήνα, την εμπέδωση της Δικαιοσύνης, ιδίως σε ό,τι αφορά την προστασία των κοινωνικώς και οικονομικώς ασθενέστερων. Διότι δίχως την υπεράσπισή τους, δια της εφαρμογής στην πράξη διατάξεων εγγύησης της Δικαιοσύνης, οι κοινωνικώς και οικονομικώς ασθενέστεροι γίνονται βορά των, γεωμετρικώς ενισχυόμενων, ανισοτήτων. Κάτι το οποίο αναιρεί το περιεχόμενο της Αλληλεγγύης και, εν τέλει, αφαιρεί από τον Ανθρωπισμό και την τελευταία ικμάδα της αξιακής του οντότητας. Δεν πρέπει, λοιπόν, να παραγνωρίζεται η επώδυνη αλήθεια, κατά την οποία οι αρχές της Δικαιοσύνης και, πρωτίστως, της Κοινωνικής Δικαιοσύνης αποκτούν τόσο μεγαλύτερη σημασία στην εποχή μας, όσο βαίνουμε, χωρίς αμφιβολία, προς μία καταθλιπτική περίοδο διεύρυνσης των ανισοτήτων. Και τούτο διότι η Οικονομική Παγκοσμιοποίηση, με τους όρους που έχει δομηθεί και αναπαράγεται στην πράξη, να μεν διασφαλίζει συγκεκριμένες προϋποθέσεις ανάπτυξης. Πλην όμως αμιγώς οικονομικής ανάπτυξης, δίχως εγγυήσεις ουσιαστικής βιωσιμότητας, αφού την βιωσιμότητα αυτή υπονομεύουν, εκ προοιμίου, οι ανισότητες. Ανισότητες, τις οποίες αυτή η Οικονομική Παγκοσμιοποίηση όχι μόνο δεν είναι σε θέση να καταπολεμήσει αλλά, όλως αντιθέτως, πυροδοτεί, θέτοντας σε άμεσο κίνδυνο την ομαλή κοινωνική συνύπαρξη και συνδημιουργία, άρα την ίδια την κοινωνική συνοχή.

Επίλογος

Από τα όσα ήδη εκτέθηκαν αναλυτικώς μπορεί να συναχθεί, εν είδει τελικού συμπεράσματος, ότι η ιστορική συμπόρευση μεταξύ των δεδομένων της Χριστιανικής Διδασκαλίας και του όλου θεσμικού οικοδομήματος της Αντιπροσωπευτικής Δημοκρατίας αποκτά, επιπροσθέτως, καίρια σημασία τόσο για την κατανόηση της πεμπτουσίας του εν γένει Ευρωπαϊκού Πολιτισμού όσο και για την ιστορική και θεσμική κατανόηση των προϋποθέσεων, υπό τις οποίες η Ευρωπαϊκή Ένωση μπορεί και πρέπει να φθάσει στον κατά τις καταβολές της

προορισμό της, δηλαδή στην Ευρωπαϊκή Ενοποίηση και στην Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση.

A. Ας γυρίσουμε λίγο πίσω στο 1919, όταν ο μεγάλος Γάλλος συγγραφέας και φιλόσοφος Paul Valéry περιέγραψε, στην πρώτη εμφάνιση του δοκιμίου του «Ο Ευρωπαίος» -με τρόπο που έχει πια αποκτήσει στοιχεία αμιγούς κλασικισμού- τα διακριτικά γνωρίσματα του Ευρωπαίου. Και πάνω στο, κατά τα εκτεθέντα εισαγωγικώς, τρίγωνο «Αθήνα-Ρώμη-Ιερουσαλήμ» ανέδειξε τις θεμελιώδεις αντηρίδες του Ευρωπαϊκού Πολιτισμού. Σήμερα η θέση αυτή του Paul Valéry συνιστά την απολύτως κρατούσα άποψη, τουλάχιστον στην Ευρώπη -και δη σε θεσμικό, πολιτικό και πολιτισμικό επίπεδο- ως προς το ότι οι βάσεις, επί των οποίων ερείδεται το οικοδόμημα του κοινού μας Ευρωπαϊκού Πολιτισμού, είναι το Αρχαίο Ελληνικό Πνεύμα, η θεσμική κληρονομιά της Αρχαίας Ρώμης και, μέσω του Βυζαντίου, η Χριστιανική Διδασκαλία, με κυριότερη πηγή τα κείμενα των Ευαγγελίων αλλά και των Μεγάλων Πατέρων της Εκκλησίας.

B. Η σύνθεση των ως άνω αντηρίδων, σύμφωνα με τα δεδομένα της εποχής μας αλλά και με εκείνα που είναι σε θέση να προοιωνισθούν οι καιροί του μέλλοντος, επιβεβαιώνει την άποψη κατά την οποία ο Αρχαίος Ελληνικός Πολιτισμός είναι ο βασικός, σε σχέση με τους δύο άλλους, κίονας που στηρίζει το αέτωμα του Ευρωπαϊκού και, ευρύτερα, του Δυτικού Πολιτισμού. Και μάλιστα ο κίονας ο οποίος αφορά όχι μόνο τα αμιγώς πολιτισμικά δεδομένα του Ευρωπαϊκού πυρήνα, δηλαδή τα πολιτισμικά δεδομένα της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Αλλ' ακόμη και τα, *latu sensu*, θεσμικά και πολιτικά του δεδομένα, τα οποία σχετίζονται με το υπόβαθρο της σύγχρονης Ευρωπαϊκής Δημοκρατίας και των εγγυήσεων προστασίας των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων του Ανθρώπου που θεσμοθετούνται και ισχύουν εκάστοτε εντός αυτής. Ίσως κάποιοι αντιτάξουν ότι η Άμεση Δημοκρατία της Αρχαίας Ελλάδας πόρρω απέχει από την σημερινή Αντιπροσωπευτική Δημοκρατία, πάνω στις πολιτικές και πολιτειακές αρχές της οποίας ερείδονται θεσμικώς το Ευρωπαϊκό Οικοδόμημα και τα Κράτη-Μέλη του. Πλην όμως είναι ιστορικώς βέβαιο ότι η σύγχρονη έννοια της Δημοκρατίας, τουλάχιστον ως προς τα *essentialia negotii* που την απαρτίζουν, έλκει την απώτερη καταγωγή της από την Άμεση Δημοκρατία της Αρχαίας Ελλάδας. Ενώ η Ελευθερία στην εποχή μας, η οποία συνιστά την πεμπτουσία των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και νομιμοποιεί την Αντιπροσωπευτική Δημοκρατία -αφού η τελευταία νοείται μόνον ως διαδικασία εγγύησης της Ελευθερίας- ανατρέχει σε απαρχές που ανέτειλαν, σχεδόν αποκλειστικώς, στην Αρχαία Ελλάδα, με κοιτίδα ιδίως την Στωϊκή Φιλοσοφία, όπως αυτή εξελίχθηκε μετέπειτα εντός του πεδίου της φιλοσοφικής δημιουργίας στην Αρχαία Ρώμη.

Κάπως έτσι τα δεδομένα του Αρχαίου Ελληνικού Πολιτισμού, ως αδιαμφισβήτητης σημασίας αντηρίδας του αετώματος του Ευρωπαϊκού Πολιτισμού, καθορίζουν και τις συνιστώσες του μελλοντικού Ευρωπαϊκού Οικοδομήματος, όταν τούτο φθάσει στον οριστικό του προορισμό. Με άλλες λέξεις στην πλήρη και ουσιαστική

Ευρωπαϊκή Ενοποίηση. Ενοποίηση η οποία μπορεί και πρέπει να στηριχθεί πρωτίστως πάνω στα θεμέλια της Αντιπροσωπευτικής Δημοκρατίας, υπό όρους προστασίας των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων του Ανθρώπου που ανταποκρίνονται, με επάρκεια, στις μεγάλες προκλήσεις των καιρών μας. Και Ενοποίηση η οποία μπορεί να έχει μία πιο σταθερή και πιο ευοίωνη προοπτική εφόσον στηριχθεί και στα συναφή, κατά τα ανωτέρω προτάγματα της Χριστιανικής Διδασκαλίας. Υπ' αυτές τις προϋποθέσεις η Ευρωπαϊκή Ένωση θα μπορέσει να διαδραματίσει και τον πλανητικό ρόλο ο οποίος της αναλογεί για να υπερασπισθεί, στην σύγχρονη αλλά και σε οποιαδήποτε μελλοντική κρίσιμη συγκυρία, όχι μόνο τους Λαούς της αλλά και στόχους υπαρκτούς, κυριολεκτικώς, για την ομαλή πορεία της Ανθρωπότητας γενικώς. Στόχους οι οποίοι απορρέουν από τον ίδιο τον Ευρωπαϊκό Πολιτισμό και την Ευρωπαϊκή Δημοκρατία, όπως είναι, κυρίως, η εμπέδωση της Ειρήνης, του Ανθρωπισμού, της Δημοκρατίας και των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, υπό όρους Δικαιοσύνης. Κατ' εξοχήν δε υπό όρους Κοινωνικού Κράτους Δικαίου και, επέκεινα, Κοινωνικής Δικαιοσύνης. Η σύγχρονη υποχώρηση της διεθνούς εμβέλειας της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η οποία αγγίζει τα όρια της περιθωριοποίησής της διεθνώς -και μάλιστα σε μεγάλο βαθμό με δική της ευθύνη- καταδεικνύει πώς και πόσο το κενό ως προς την εκπλήρωση, και δη σε άκρως χαλεπούς καιρούς, των στόχων αυτών είναι και δυσαναπλήρωτο και επώδυνο.»